

Rozdział 8

SYNTETYZUJĄCE UJĘCIA NAUKOWE

8.1. Czeskie syntezy prawa środowiska

W Republice Czeskiej ukazały się dwa dzieła z zakresu prawa środowiska zasługujące na miano syntez. Nazwijmy je dla uproszczenia syntezami „praską” i „brneńską”.

Synteza „praska” autorów związanych z Katedrą Prawa Środowiska Wydziału Prawa Uniwersytetu Karola w Pradze: Milana Damohorskiego, Jaroslava Drobniaka, Martina Smolka, Michala Sobotki i Vojtěcha Stejskala, była wydawana trzykrotnie: w latach 2003, 2007 i 2010²¹⁶. Ostatnie wydanie z 2010 r. liczy 629 stron..

Losy syntezy „brneńskiej” opracowywanej przez pracowników naukowych Katedry Prawa Środowiska i Prawa Gruntowego Wydziału Prawa Uniwersytetu Masaryka w Brnie były nieco bardziej złożone. Początek dał tom pierwszy obejmujący część ogólną autorstwa Ilony Jančářovej i Milana Pekárka wydany w 2002 r.²¹⁷, który po siedmiu latach został powtórzony w rozszerzonym składzie, do którego doszli Ivana Průchová, Jana Dudová i Jana Tkáčiková²¹⁸. Tom drugi, obejmujący pierwszy dział części szczególnej, był wydawany dwukrotnie, najpierw przez zespół w składzie: Jozef Cingoš, Jana Dudová, Ilona Jančářová, Milan

²¹⁶ M. Damohorský a kolektiv, *Právo životního prostředí*, 1. vydání – Praha 2003, 2. vydání – Praha 2007, 3. vydání – Praha 2010.

²¹⁷ *Právo životního prostředí. I. díl*, Brno 2002.

²¹⁸ M. Pekárek, I. Průchová, J. Dudová, I. Jančářová, J. Tkáčiková, *Právo životního prostředí. I. díl*, Brno 2009.

Pekárek i Ivana Průchová w 1998 r.²¹⁹, i powtórzony po ośmiu latach w czteroosobowym składzie (ubyl Jozef Cingoš)²²⁰. Tom trzeci, obejmujący dalsze działy części szczególnej, był wydawany w takim samym – pięcioosobowym, następnie czteroosobowym – składzie w latach 1998²²¹ i 2007²²². Po kilkuletniej przerwie ukazały się w 2015 r. część szczególna prawa środowiska licząca 624 strony, napisana przez sześcioro autorów: Ilonę Jančářovą, Janę Dudovą, Jakuba Hanáka, Milana Pekárekrka, Ivanę Průchová, Janę Tkáčiková²²³, następnie w 2016 r. część ogólna prawa środowiska licząca 716 stron, napisana przez siedmioro autorów w zbliżonym składzie (ubyla Jana Tkáčikova, przybyli Vojtěch Vomáčka i Dominik Židek)²²⁴.

Obie syntezy przyjęły podział badanej materii na część ogólną i część szczególną. I tak w syntezie „praskiej” część ogólna składa się z pięciu rozdziałów, których przedmiotem są: podstawy ochrony środowiska, prawo środowiska, organizacja ochrony środowiska, odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska, ochrona środowiska w prawie międzynarodowym i unijnym. Część szczególna obejmuje cztery rozdziały:

Rozdział VI. Środki ochrony środowiska: planowanie przestrzenne, oceny oddziaływania na środowisko, zintegrowana prewencja i obniżanie zanieczyszczeń, informacja i udział społeczeństwa w ochronie środowiska.

Rozdział VII. Ochrona komponentów środowiska i ekosystemów: powietrza i ozonowej warstwy Ziemi, wody, gleby, lasu, przyrody i krajobrazu, roślinności i zwierząt.

Rozdział VIII. Ochrona przed źródłami zagrożenia środowiska: odpady i opakowania, promieniowanie, hałas i wibracje, organizmy genetycznie zmodyfikowane, substancje i preparaty chemiczne, katastrofy żywiołowe.

Rozdział IX. Prawna regulacja ochrony środowiska w ramach innych działań ludzi, czyli ochrona środowiska a ochrona zdrowia człowieka, ochrona środowiska a troska o zabytki oraz ochrona środowiska w górnictwie, rolnictwie, energetyce i komunikacji.

W syntezie „brneńskiej” część ogólna prawa środowiska została podzielona na pięć części składowych:

Część I. Założenia prawa środowiska: pojęcie środowiska, prawo środowiska (pojęcie, przedmiot i metoda regulacji), źródła, zasady prawne ochrony środowiska, konstytucyjne zakotwiczenie prawa środowiska, własność a środowisko.

²¹⁹ Kolektiv autorů, *Právo životního prostředí. 2. díl*, Brno 1998.

²²⁰ Kolektiv autorů, *Právo životního prostředí. 2. díl*, Brno 2006.

²²¹ Kolektiv autorů, *Právo životního prostředí. 3. díl*, Brno 1998.

²²² Kolektiv autorů, *Právo životního prostředí. 3. díl*, Brno 2007.

²²³ I. Jančářová a kolektiv, *Právo životního prostředí: Zvláštní část*, Brno 2015.

²²⁴ J. Jančářová a kolektiv, *Právo životního prostředí: Obecná část*, Brno 2016.

Część II. Podmioty environmentalnych stosunków prawnych i formy działania w administracji publicznej: podmioty, instytucje, prawne formy działania administracji w ochronie środowiska, dostęp do informacji, udział społeczeństwa w decydowaniu, tworzeniu planów, programów, polityk i przepisów, dostęp do ochrony sądowej, inne formy udziału społeczeństwa.

Część III. Przekrojowe (*průřezové*) instrumenty ochrony środowiska: oceny oddziaływania na środowisko, zintegrowana prewencja, środki podejmowane w ramach planowania przestrzennego i budownictwa oraz w obliczu katastrof.

Część IV. Odpowiedzialność w prawie środowiska: administracyjna, za szkodę ekologiczną, karna, a także prewencja i naprawianie szkód według prawa prywatnego.

Część V. Instrumenty ekonomiczne w prawie środowiska (podatki, opłaty, handel uprawnieniami do emisji, ubezpieczenia, systemy wsparcia).

Część szczególna syntezy „brneńskiej” została podzielona na dwa działy.

Dział I obejmuje ochronę komponentów (*složek*) środowiska: powietrza, wód i zasobów wodnych, gleby, lasu, przyrody i krajobrazu, obejmuje też handel zagrożonymi gatunkami roślin i zwierząt, ochronę zwierząt przed znęcaniem się nad nimi, ochronę zwierząt w ramach łowiectwa, rybactwa i pszczelarstwa oraz ochronę zabytków kultury.

Dział II obejmuje ochronę środowiska przed źródłami zagrożenia: przy postępowaniu z substancjami chemicznymi, przy postępowaniu z odpadami, przy wykorzystywaniu złóż kopalin, przed negatywnymi wpływami rolnictwa, przy postępowaniu z organizmami genetycznie zmodyfikowanymi, a także ochronę środowiska i zdrowia przed niepożądanymi skutkami promieniowania jonizującego i niejonizującego oraz przed hałasem i wibracjami.

Zastosowany w obu syntezach schemat jest dość podobny i opiera się na wprowadzeniu najpierw podziału na część ogólną i szczególną, następnie podziału części szczególnej na to, **co** chronimy (rozdział VII syntezy „praskiej” i dział I części szczególnej syntezy „brneńskiej”) oraz **przed czym** chronimy (rozdział VIII syntezy „praskiej” i dział II części szczególnej syntezy „brneńskiej”). W częściach szczególnych obu syntez znalazły swoje miejsce rozdziały przyrodnicze obejmujące nie tylko ochronę przyrody i krajobrazu według odnośnych ustaw tak zatytułowanych, lecz także problematykę handlu zagrożonymi gatunkami z jednej strony oraz zagadnienia łowiectwa, rybactwa i pszczelarstwa oraz ochrony zwierząt z drugiej, przy czym synteza „brneńska” wykazuje większe wyodrębnienie rozdziałów w porównaniu z „praską”, która jest bardziej zwarta, ale obejmuje tę samą problematykę.

Pewne różnice ujawniają się w tym, że tzw. przekrojowe instrumenty ochrony środowiska (oceny oddziaływania, zintegrowana prewencja, środki planowania przestrzennego i budownictwa, dostęp do informacji, udział społeczeństwa) autorzy

syntezy „praskiej” umieszczają w części szczególnej, natomiast autorzy syntezy „brneńskiej” – w części ogólnej. Zauważmy, że w pierwszym wydaniu tomu trzeciego poprzedniej syntezy „brneńskiej” znajdowały się one także w części szczególnej i dopiero potem zostały przeniesione do drugiego wydania tomu pierwszego poprzedniej syntezy „brneńskiej”, gdyż autorzy doszli do wniosku, że to jest jednak problematyka części ogólnej.

Najwyraźniejsze różnice ujawniają się w traktowaniu trzech zagadnień problemowych, do których zaliczyć można problematykę środowiska pracy, ochrony zdrowia i ochrony zabytków kultury.

Jaroslav Drobník w syntezie „praskiej” z definicji środowiska zamieszczonej w § 2 ustawy o środowisku (*zákon č. 17/1992 Sb.*) wyprowadził wniosek, że ustawa uznaje za środowisko świat materialny, a z niego tylko tę część, którą tworzy przyroda (*složky a ekosystemy*). Zauważył, że od początku formowania prawa środowiska pojawiły się wszakże poglądy, że komponenty przyrodnicze i ekosystemy przedstawiają tylko część środowiska, do którego należy tzw. sztuczne (stworzone przez człowieka) środowisko, jakim jest środowisko osiedli ludzkich, mieszkaniowe, pracownicze, a także pomniki kultury i stosunki społeczne. Przywołując jako ilustrację poglądy Zdeňka Madara (z Pragi) i zwłaszcza Boleslava Pospíšila (z Brna), podsumował swój wywód, że na praskim wydziale prawa prawo środowiska od początku formowało się na bazie ochrony środowiska przyrodniczego²²⁵.

W drugim wydaniu części ogólnej poprzedniej syntezy „brneńskiej” Milan Pekárek bardzo zdecydowanie optował za szerszą koncepcją środowiska obejmującego także środowisko przez człowieka wytworzone, zwłaszcza środowisko pracy²²⁶. Trzeba przyznać, że ten pogląd ma wsparcie w doktrynie czeskiego prawa pracy. Mamy tu na uwadze niezwykle interesujący szkic Zdeňki Gregorovej, która z § 38 ust. 1 czeskiego Kodeksu pracy²²⁷ wyprowadza rozróżnienie między warunkami wykonywania pracy (*podmínky pro výkon práce*) a warunkami pracowniczymi (*pracovní podmínky*) mającymi szerszy charakter, bo obejmującymi też stosunki międzyludzkie. Jej zdaniem środowisko pracy (*pracovní prostředí*) przedstawia obiektywnie istniejące zewnętrzne środowisko, tj. utożsamia się z pojęciem warunków wykonywania pracy. Warunki pracownicze w najszerszym znaczeniu jednoznacznie spotykają się ze środowiskiem, tak jak się je rozumie w prawie środowiska²²⁸. W części ogólnej syntezy „brneńskiej” z 2016 r. nie ma już tak zdecydowanego akcentowania środowiska pracy jako środowiska

²²⁵ J. Drobník, [w:] M. Damohorský a kolektiv, *Pravo životního prostředí*, Praha 2010, s. 29.

²²⁶ M. Pekárek [w:] M. Pekárek, I. Průchová, J. Dudová, I. Jančářová, J. Tkáčiková, *Pravo životního prostředí. I. díl*, Brno 2009, s. 13, 15 i 39.

²²⁷ Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

²²⁸ Z. Gregorová, *Podnikatel a pracovní prostředí*, [w:] I. Jančářová, J. Hanák, I. Průchová a kolektiv, *Vlastník a podnikatel při ochraně životního prostředí*, Brno 2015, s. 55-56.

w rozumieniu prawa środowiska, a konkluzja Jakuba Hanáka, według którego wprowadzie środowisko pracy jest także środowiskiem, ale ponieważ jest regulowane prawem pracy, to nie ma potrzeby zajmowania się nim w nauce prawa środowiska²²⁹, wydaje się w pełni przekonywająca.

Następnie zagadnienie to ochrona zdrowia. Sięgnijmy ponownie do poglądu Jaroslava Drobnika w syntezie „praskiej”. Jego wyjaśnienie konstrukcji części szczególnej opiera się na rozróżnieniu trojakich instrumentów: horyzontalnych (w odniesieniu do przekrojowych), wertykalnych (w odniesieniu do komponentów) i diagonalnych (w odniesieniu do źródeł zagrożenia). Ale jeśli chodzi o źródła zagrożenia, to jest różnica między tym, co synteza „praska” uwzględnia w rozdziale VIII, a tym, o czym mowa w rozdziale IX. Otóż w rozdziale IX mamy tylko deklarację, że przepisy prawne interesują się ochroną środowiska, jednak sporne jest, czy te przepisy w ogóle są źródłami prawa środowiska²³⁰. Istota problemu tkwi w tym, że o ochronie zdrowia jest mowa właśnie w rozdziale IX syntezy „praskiej”, a więc w jakimś uzupełnieniu głównego nurtu prawa środowiska. Zapewne ma rację Martin Smolek, kiedy pisze, że praktycznie całe prawo środowiska można z pewnej perspektywy uznać za zbiór norm, które bezpośrednio lub pośrednio służą ochronie zdrowia człowieka. Niektóre dziedziny prawa środowiska dotyczą wprost ochrony zdrowia (np. regulacja postępowania z substancjami niebezpiecznymi), w niektórych ten stosunek jest bardziej oddalony (np. w ochronie przyrody i krajobrazu)²³¹. Zapewne ochronę zdrowia trzeba mieć na uwadze przy ochronie środowiska, ale nie ma powodu, aby ją wyodrębnić w prawie środowiska.

W drugim wydaniu trzeciej części poprzedniej syntezy „brneńskiej” znajdował się osobny rozdział VII zatytułowany *Zdravé životní podmínky*, którego autorką była Jana Dudová, znakomita znawczyni problematyki ochrony zdrowia w kontekście ochrony środowiska²³². W części szczególnej syntezy „brneńskiej” z 2015 r. nie została wyodrębniona ochrona zdrowia, lecz została ona połączona z ochroną środowiska w rozdziałach dotyczących ochrony przed promieniowaniem, hałasem i wibracjami.

Pozostaje do omówienia ochrona zabytków kultury. W syntezie „praskiej” jest ona przedmiotem rozważań w rozdziale IX jako ów uboczny segment prawa środowiska. Jak wskazuje Vojtěch Stejskal, ochrona zabytków kultury w wielu punktach przenika się z ochroną środowiska²³³. W syntezie „brneńskiej” ochronie

²²⁹ J. Hanák [w:] I. Jančářová a kolektiv, *Právo životního prostředí: Obecná část*, Brno 2016, s. 160-161.

²³⁰ J. Drobník [w:] M. Damohorský a kolektiv, *Právo životního prostředí*, Praha 2010, s. 31-32.

²³¹ M. Smolek [w:] M. Damohorský a kolektiv, *Právo životního prostředí*, Praha 2010, s. 527.

²³² Zob. J. Dudová, *Právo na ochranu veřejného zdraví. Ochrana veřejného zdraví před rizikovými faktory venkovního prostředí*, Praha 2011.

²³³ V. Stejskal [w:] M. Damohorský a kolektiv, *Právo životního prostředí*, Praha 2010, s. 539.

zabytków kultury jest poświęcony odrębny rozdział IX działu I, przy czym autorzy nie ograniczają się do nieruchomości zabytków kultury, które z istoty swej mogą być uznawane za część środowiska, ale uwzględniają także ruchome zabytki kultury, nie traktując tego jako jakiegoś ubocznego nurtu prawa środowiska, lecz umieszczając ochronę zabytków kultury w nurcie głównym.

8.2. Słowackie syntezy prawa środowiska

Pierwsza słowacka synteza prawa środowiska została napisana przez pracowników naukowych wydziałów prawa trzech uniwersytetów: trnavski reprezentował Milan Štefanovič, bratysławski reprezentowała Soňa Košičiarová, a koszycki – Ján Pirč. Dość skromna książeczka licząca 254 strony ukazała się w 2001 r.²³⁴. W następnym roku ukazało się dwutomowe wydanie nowej syntezy jako podręcznik Wydziału Prawa Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie²³⁵. W pracach nad częścią ogólną uczestniczył 15-osobowy zespół złożony z ośmiu przedstawicieli nauki słowackiej: Soňa Košičiarová, Mária Kozová, Erika Kučerová, Mária Patakyová, Ján Pirč, Eva Romančíková, Ján Svák, Štefan Úradníček, oraz siedmiu przedstawicieli nauki czeskiej: Milan Damohorský, Jana Dudová, Ilona Jančárová, Eva Kružiková, Václav Mezříčský, Milan Pekárek, Ivana Průchová. Część szczególną przygotował siedmioosobowy zespół złożony już tylko z autorów słowackich: Vladimír Hutta, Soňa Košičiarová, Erika Kučerová, Ján Pirč, Milan Štefanovič, Jozef Toth, Štefan Úradníček. Kolejna jednotomowa synteza koordynowana przez Sonię Košičiarową doczekała się dwóch wydań²³⁶. Drugie wydanie liczące 673 strony zostało przygotowane przez 23-osobowy zespół, w którym znalazło się 15 przedstawicieli nauki słowackiej: L'udmila Gajdošiková, Soňa Košičiarová, Jozefína Machajová, Alena Pauličková, Vladimír Pirošík, Martin Piry, Peter Sepeši, Ján Svák, Marian Ševčík, Milan Štefanovič, Štefan Úradníček, Martin Fadrný, Silvia Fajtaková, Zuzana Pišteková, Vladimír Hutta, 7 przedstawicieli nauki czeskiej: Milan Damohorský, Veronika Langrová, Milan Pekárek, Jana Dudová, Ilona Jančárová, Vojtěch Stejskal, Ondřej Vicha, oraz jeden przedstawiciel nauki niemieckiej – Gerhard Loibl. Najnowsza synteza słowacka pod

²³⁴ M. Štefanovič, S. Košičiarová, J. Pirč, *Právo životného prostredia*, Bratislava 2001.

²³⁵ S. Košičiarová a kolektiv, *Právo životného prostredia. Všeobecná časť. 1. časť*, Šamorin 2002 oraz S. Košičiarová a kolektiv, *Právo životného prostredia. Osobitná časť. 2. časť*, Šamorin 2002.

²³⁶ S. Košičiarová a kolektiv, *Právo životného prostredia*, 1. vydanie – Bratislava 2006, 2. vydanie – Bratislava 2009.

tytułem *Environmentálne²³⁷ právo* ukazała się w 2015 r.²³⁸, liczy 442 strony, a została przygotowana przez siedmioosobowy zespół autorski, w którego skład weszło sześciu autorów słowackich: Branislav Cepek, Marián Vrabko, Peter Potasch, Livia Trellová, Anton Martvoň, Ján Škrobak z Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie oraz Vojtěch Stejskal z Uniwersytetu Karola w Pradze, który opracował rozdział VI poświęcony polityce i prawie środowiska Unii Europejskiej.

Wszystkie syntezы słowackie przyjmują podział na część ogólną i część szczególną. Drugie wydanie syntezы Soni Košičiarovej przedstawia się następująco:

Część ogólna:

- I. Regulacja prawna troski o środowisko (przedmiot i cel regulacji, zasady, system, charakter regulacji prawnej).
- II. Źródła regulacji prawnej (konstytucja, ustawy).
- III. Działalność decyzyjna w dziedzinie troski o środowisko (administracja państwowa, samorząd terytorialny, sądy, Sąd Konstytucyjny).
- IV. Sytuacja prawna osób prawnych i fizycznych (przedsiębiorca, właściciel, mieszkaniec, samorząd zawodowy, publiczność).
- V. Podstawowe instytucje troski o środowisko (planowanie przestrzenne i krajobrazowe, oceny oddziaływania na środowisko, zintegrowana prewencja i kontrola zanieczyszczeń, informacja, zarządzanie environmentalne i audyt, znakowanie produktów).
- VI. Odpowiedzialność w ochronie środowiska (karna, administracyjna, za *újmę* ekologiczną, za szkodę environmentalną, za stare obciążenia, cywilna).
- VII. Środki ekonomiczne i finansowanie troski o środowisko (źródła i sposoby finansowania).

Część szczególna:

- I. Regulacja prawna troski o komponenty środowiska, zabytki kultury i ekosystemy:
 1. Ochrona przyrody i krajobrazu.
 2. Troska o nieruchome zabytki kultury.
 3. Ochrona powietrza i warstwy ozonowej Ziemi.
 4. Troska o wody oraz naturalne źródła lecznicze i mineralne.
 5. Troska o glebę i rolnictwo ekologiczne.
 6. Troska o lasy.
 7. Troska o roślinność.

²³⁷ Ten anglicyzm (*environment* to „środowisko”) po raz pierwszy pojawił się w tytule dzieła, aczkolwiek ów przymiotnik jest już od dawna stosowany w literaturze zwłaszcza słowackiej, lecz także czeskiej. Nie da się zaprzeczyć, że jest on dogodny, bo tłumaczenie go na język polski przez np. „środowiskowe” byłoby nie do przyjęcia.

²³⁸ B. Cepek a kolektiv, *Environmentálne právo. Všeobecná a osobitná časť*, Plzeň 2015.

8. Troska o zwierzęta.
 9. Troska o minerały.
 10. Regulacja poszukiwań i badań geologicznych.
- II. Regulacja prawna ochrony środowiska przed zagrożeniem i uszkodzeniem:
1. Postępowanie z odpadami.
 2. Stosowanie osadów z oczyszczalni.
 3. Postępowanie z substancjami chemicznymi.
 4. Pokojowe wykorzystanie energii jądrowej.
 5. Ochrona przed awariami przemysłowymi.
 6. Używanie technologii genetycznych i organizmów genetycznie zmodyfikowanych.
 7. Ochrona przed hałasem.
- III. Environmentalne bezpieczeństwo budów i produktów:
1. Environmentalne bezpieczeństwo i jakość budów.
 2. Wymagania techniczne produktów.
 3. Wymagania odnoszące się do wyrobów według przepisów szczególnych (paliwa, pasze, weterynaryjne leki i preparaty, opakowania).
- IV. Ochrona zdrowia i środowisko:
1. Ochrona zdrowia według ustawy o ochronie zdrowia ludzi.
 2. Ochrona zdrowia według szczególnych przepisów regulujących troskę o środowisko.
- Branislav Cepek w swojej syntezie zaprezentował następujący podział:
Część ogólna:
1. Podstawowe przyczyny i potrzeba ochrony środowiska.
 2. Źródła regulacji prawnej.
 3. Regulacja konstytucyjna.
 4. Instytucjonalne zabezpieczenie ochrony środowiska.
 5. Trzeci sektor a środowisko.
 6. Polityka i prawo środowiska Unii Europejskiej.
 7. Sytuacja prawna podmiotów (przedsiębiorca, właściciel, mieszkaniec, samorząd zawodowy, publiczność).
 8. Odpowiedzialność w ochronie środowiska.
 9. *Újma* ekologiczna.
 10. Odpowiedzialność za stare obciążenia środowiskowe.
 11. Ubezpieczenia.
 12. Zadania środków finansowych w odpowiedzialności za straty w środowisku.
 13. Finansowanie ochrony środowiska.
 14. Podstawowe instytucje prawne w dziedzinie troski o środowisko (planowanie przestrzenne, oceny oddziaływania, zintegrowana prewencja i kontrola zanieczyszczeń, zarządzanie environmentalne i audyt, znakowanie).

Część szczególna:

1. Regulacja prawna troski o komponenty środowiska, zabytki kultury i ekosystemy.
2. Troska o ruchome i nieruchome zabytki kultury.
3. Ochrona powietrza i warstwy ozonowej Ziemi.
4. Troska o wody i naturalne zasoby lecznicze.
5. Troska o gleby i rolnictwo ekologiczne
6. Troska o lasy.
7. Troska o rośliny i zwierzęta.
8. Łowiectwo.
9. Rybactwo.
10. Troska o kopaliny.
11. Regulacja prawa ochrony środowiska przed źródłami zagrożenia.
12. Stosowanie osadów z oczyszczalni.
13. Substancje chemiczne.
14. Pokojowe wykorzystanie energii jądrowej.
15. Ochrona przed awariami przemysłowymi.
16. Genetycznie modyfikowane organizmy oraz stosowanie technologii genetycznych.
17. Ochrona przed hałasem i wibracjami.
18. Environmentalna troska o bezpieczeństwo budów, działalność budowlana i wykorzystywanie przestrzeni (w tym rozdziale zostały zamieszczone także uwagi o ochronie zdrowia).

Jak wynika z tego zestawienia, Branislav Cepek podąża drogą wyznaczoną przez Soňę Košičiarovą, wprowadzając pewne zmiany. Najistotniejsza jest chyba ta, że Soňa Košičiarova zalicza do problematyki troski o środowisko tylko troskę o nieruchome zabytki kultury, podczas gdy Branislav Cepek wyraźnie uwzględnia także problematykę zabytków ruchomych.

Wszystkie syntezy słowackie uwzględniają w ramach prawa środowiska również problematykę ochrony zdrowia, a przy tej sposobności też środowisko pracy w aspekcie ochrony zdrowia. Interesujące jest, że w pierwszej syntezie z 2001 r. część szczególną otwiera rozdział *Právna uprava starostlivosti o zdravé životné podmienky* z argumentacją, że troska o zdrowie to nie tylko leczenie czy zaopatrzenie w chorobie, lecz także troska o zdrowe warunki życia²³⁹. W kolejnych syntezach zagadnienia zdrowia w kontekście ochrony środowiska zostały przesunięte do ostatnich rozdziałów i potraktowane raczej marginesowo.

Cała problematyka przyrodnicza rozpisana w różnych rozdziałach mieści się w ramach prawa środowiska. Z punktu widzenia naszych badań najistotniejsze są

²³⁹ M. Štefanovič, S. Košičiarová, J. Pirč, *Právo životného prostredia*, Bratislava 2001, s. 75.

sposprzeżenia Soni Košičarovej poczynione na tle słowackiej ustawy o ochronie przyrody i krajobrazu. Wprawdzie autorka umieszcza tę problematykę w ramach części szczególnej prawa środowiska, ale w drugim tomie syntezy z 2002 r. przedstawia wywód, że w systemie regulacji prawnej troski o środowisko regulację dotyczącą ochrony przyrody i krajobrazu umieszcza się na pograniczu (*na rozoranie*) – między tzw. przekrojowymi (*prierezovými*) przepisami a tzw. komponentowymi (*zložkovými*) przepisami. Tę wyjątkową pozycję ochrony przyrody i krajobrazu wzmacnia także § 1 ust. 2 *zákona č. 543/2002 Z.z.* dający pierwszeństwo przepisom o ochronie przyrody i krajobrazu przed innymi przepisami z zakresu prawa środowiska²⁴⁰. Do tej myśli autorka nawiązuje w syntezie z 2009 r., kiedy omawiając system regulacji prawnej ochrony środowiska, ustawę o ochronie przyrody i krajobrazu zalicza nie do przepisów dotyczących komponentów środowiska, lecz do przepisów przekrojowych²⁴¹.

Ta konstrukcja myślowa pokazuje, że prawna ochrona przyrody jest wprawdzie traktowana jako część prawa ochrony środowiska, lecz część bardzo swoista, której nie można po prostu „roztopić” w prawie środowiska i traktować jej jako tylko jednej z wielu jego części, ale należy dostrzec wyjątkową pozycję ochrony przyrody w systemie prawnym ochrony środowiska.

8.3. Polskie syntezy prawa ochrony środowiska

Literatura dotycząca różnych zagadnień i problemów prawnej ochrony środowiska jest coraz bogatsza, przynajmniej jeśli weźmie się pod uwagę objętość i liczbę wydawanych pozycji. W tym miejscu nie interesują nas pozycje omawiające wybrane kwestie związane z prawem ochrony środowiska. Skupiamy się na publikacjach całościowo ujmujących prawo ochrony środowiska, które mają obejmować wszystko, co dla prawa ochrony środowiska jest najważniejsze. Przede wszystkim zwracamy uwagę na sposób ujęcia w tego typu wydawnictwach kwestii wiążących się z prawną ochroną przyrody.

Regułą jest przygotowywanie tego rodzaju publikacji przez osoby związane z ośrodkami naukowymi, w których uprawia się prawo ochrony środowiska. W Polsce jednostki, których podstawowym kierunkiem badawczym jest prawna ochrona środowiska, mieszczą się przede wszystkim w strukturze publicznych uniwersytetów i Polskiej Akademii Nauk. Są to katedry (zakłady, zespoły) ulokowane

²⁴⁰ S. Košičarová [w:] S. Košičarová a kolektiv, *Pravo životneho prostredia. Osobitná časť. 2. časť*, Šamorin 2002, s. 11.

²⁴¹ S. Košičarová [w:] S. Košičarová a kolektiv, *Pravo životneho prostredia*, Bratislava 2009, s. 58.

na Uniwersytecie Szczecińskim, Uniwersytecie Gdańskim, Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, Uniwersytecie Łódzkim, Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszcy, Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Uniwersytecie Śląskim, Uniwersytecie Wrocławskim, Uniwersytecie Opolskim oraz w Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. Do tego wykazu należy dodać wyspecjalizowane w prawie ochrony środowiska wrocławskie Centrum Prawa Ekologicznego, związane z kancelarią prawną Jendrośka Jerzmański Bar i Wspólnicy.

Dynamiczny rozwój dydaktyki prawa ochrony środowiska następuje zasadniczo od początku XXI w., co potwierdza fakt, że od tego czasu zaczęło ukazywać się znacząco więcej opracowań o charakterze podręcznikowym. Oczywiście podręczniki czy opracowania o podobnym charakterze wydawano już wcześniej, jednak było ich znacząco mniej. Trzeba tu wymienić prace Jana Boć²⁴², Ludwika Jastrzębskiego²⁴³, Ryszarda Paczuskiego²⁴⁴, Janiny Ciechanowicz²⁴⁵ oraz interdyscyplinarną pracę zbiorową Kazimierza Górki, Bazylego Poskrobki, Wojciecha Radeckiego²⁴⁶. Tę ostatnią pozycję trudno określić jako podręcznik prawa ochrony środowiska, w zasadzie bowiem tylko jeden jej rozdział poświęcony jest tej dziedzinie. Pozostałe traktują o problemach społecznych, politycznych i ekonomicznych związanych z ochroną środowiska. Można więc powiedzieć, że jest to podręcznik ochrony środowiska w ujęciu nauk społeczno-ekonomicznych, w tym przedstawiający prawne podstawy ochrony środowiska. Pozycję tę sytuujemy wśród „starszych” także ze względu na to, że rozdział poświęcony prawu oparty jest na nieobowiązującej ustawie o ochronie i kształtowaniu środowiska z 1980 r.

Dlaczego akurat przełom XX i XXI w. staje się zauważalną granicą w rozwoju wydawniczym dydaktyki prawa ochrony środowiska?

Myślimy, że bezpośrednio przyczyniły się do tego trzy wydarzenia: uchwalenie i wejście w życie Konstytucji RP z 1997 r., wysoko sytuującej ochronę środowiska wśród wartości konstytucyjnych, uchwalenie nowego prawa o ochronie środowiska (ustawa Prawo ochrony środowiska z 27 kwietnia 2001 r.), trzy lata później zaś

²⁴² J. Boć, *Zagadnienia prawne ochrony środowiska naturalnego*, Wrocław 1979; J. Boć, E. Samborska-Boć, *Ochrona środowiska. Zagadnienia prawne i ekonomiczne*, Wrocław 1989; J. Boć, K. Nowacki, E. Samborska-Boć, *Ochrona środowiska*, Wrocław 2004.

²⁴³ L. Jastrzębski, *Ochrona prawna przyrody i środowiska w PRL. Zagadnienia administracyjne*, Warszawa 1979; L. Jastrzębski, *Ochrona środowiska w PRL. Zagadnienia administracyjne*, Warszawa 1983, L. Jastrzębski, *Prawo ochrony środowiska w Polsce*, Warszawa 1990.

²⁴⁴ R. Paczuski, *System prawno-organizacyjny ochrony środowiska w PRL*, Toruń 1977; R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska*, Bydgoszcz 1994 (kolejne wydania w latach 1996 i 2000).

²⁴⁵ J. Ciechanowicz, *Prawo ochrony środowiska*, Koszalin 1995.

²⁴⁶ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Warszawa 2001. Poprzednie wydania: 1991, 1995, 1998; Janina Ciechanowicz-McLean, *Prawo ochrony i zarządzania środowiskiem*, Warszawa 2015.

nowej ustawy o ochronie przyrody, ponadto proces dostosowywania prawa polskiego do europejskiego, będący konsekwencją najpierw dążenia, a następnie akcesji Polski do Unii Europejskiej. Prawo ochrony środowiska w znacznej mierze uzyskało nowy kształt, okazało się dziedziną docenianą na szczeblu unijnym i międzynarodowym, co wzmogło chęć zgłębiania go od strony naukowej.

Opracowań podręcznikowych do nauczania prawa ochrony środowiska zaczęło wyraźnie przybywać. Swoje podręczniki przygotowały i wydały ośrodki uniwersyteckie: gdański²⁴⁷, śląski²⁴⁸, łódzki²⁴⁹, toruński²⁵⁰, olsztyński²⁵¹ i lubelski²⁵² (do tego dochodzi już wykazany i kontynuowany podręcznik autorów wrocławskiego ośrodka uniwersyteckiego), a także wrocławskie Centrum Prawa Ekologicznego²⁵³. W tym samym nurcie można umieścić opracowanie poświęcone ochronie przyrody²⁵⁴, a także zarysowanie podstaw prawa ochrony środowiska przeznaczone dla administracji²⁵⁵. Trzeba także wspomnieć o uaktualnionym i inaczej zatytułowanym podręczniku Ryszarda Paczuskiego²⁵⁶, wydanym w Bydgoszczy w 2008 r. Ponadto należy wymienić przygotowane w 2010 r. we wrocławskim Zespole Prawa Ochrony Środowiska Instytutu Nauk Prawnych PAN opracowanie poświęcone instytucjom prawa ochrony środowiska²⁵⁷.

W ciągu 16 lat (w przybliżeniu okres 2000–2016) wydano więcej podręczników (pozycji o podobnym charakterze), nie licząc wznowień i kolejnych wydań,

²⁴⁷ Z. Brodecki, E. Gończ, D. Lost-Siemnińska, S. Makowska, F. Pankau, D. Pyć, A. Tyszecki, *Ochrona środowiska. Acquis communautaire*, Warszawa 2005.

²⁴⁸ A. Lipiński, *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Kraków 2002; kolejne wydania w latach 2004, 2005, 2007, ostatnie Warszawa 2010.

²⁴⁹ M. Górski, J.S. Kierzkowska (red.), *Prawo ochrony środowiska*, Bydgoszcz 2006. Opracowanie po trzech latach powtórzone w nieco zmienionej formule: M. Górski (red.), A. Barczak, D. Jakubowska, A. Jaworowicz-Rudolf, A. Kaźmierska-Patrzyzna, J.S. Kierzkowska, P. Korzeniowski, J. Miłkowska, *Prawo ochrony środowiska*, Warszawa 2009. W 2013 roku ukazało się *Prawo ochrony różnorodności biologicznej* M. Górskiego i Joanny Miłkowskiej-Rębowskiej, w tym samym roku pod red. M. Górskiego praca zbiorowa *Prawo ochrony środowiska*.

²⁵⁰ B. Wierzbowski, B. Rakoczy, *Podstawy prawa ochrony środowiska*, Warszawa 2004; kolejne wydania w latach 2005 i 2007, w r. 2015 B. Wierzbowski i B. Rakoczy opublikowali *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*, będący zasadniczo uaktualnioną kontynuacją poprzedniej pracy.

²⁵¹ U. Szymańska, E. Zębek, *Prawo i ochrona środowiska – prawne, ekonomiczne, ekologiczne i techniczne aspekty ochrony środowiska naturalnego*, Olsztyn 2008.

²⁵² J. Stelmasiak (red.), *Prawo ochrony środowiska*, Lublin 2009; wyd. II, Lublin 2010.

²⁵³ M. Bar, J. Jendrośka, *Prawo ochrony środowiska. Podręcznik*, Wrocław 2005.

²⁵⁴ J. Ciechanowicz-McLean (red.), K. Biernat, P. Mierzejewski, D. Trzcinańska, *Polskie prawo ochrony przyrody*, Warszawa 2006.

²⁵⁵ J. Bukowski, *Podstawy prawa ochrony środowiska dla administracji*, Włocławek 2005.

²⁵⁶ R. Paczuski, *Ochrona środowiska. Zarys wykładu*, Bydgoszcz 2008.

²⁵⁷ W. Radecki (red.), *Instytucje prawa ochrony środowiska. Geneza – rozwój – perspektywy*, Warszawa 2010.

niż w całej poprzedzającej historii wydawnictw dydaktycznych (od lat 70.). Podchodzimy z rezerwą do oceny i podsumowań dorobku wydawniczego podług miary matematycznej. Niewątpliwie jednak zjawisko rozwoju wydawnictw dydaktycznych jest odpowiedzią na rozwój dydaktyki (nauczania) i potrzeb w tym zakresie.

Jak są skonstruowane i do czego się odnoszą podręczniki prawa ochrony środowiska? Poniżej przedstawiamy strukturę kilku popularnych podręczników, wykorzystywanych w dydaktyce. Rozpoczynamy do wydawnictwa wrocławskiego Centrum Prawa Ekologicznego, ponieważ już w tytule autorzy nazywają swoje opracowanie podręcznikiem, ponadto jest to wydawnictwo zdecydowanie najobszerniejsze.

Podręcznik M. Bar i J. Jendrośki podzielony jest na 4 części: I. Część ogólna (podstawowe pojęcia, koncepcje, zasady, rozwój, instrumenty prawne ochrony środowiska, dostęp do informacji o środowisku, oceny oddziaływania na środowisko). II. Międzynarodowe prawo ochrony środowiska (rozwój, umowy międzynarodowe w systemie prawa ochrony środowiska, kontrola i przestrzeganie, charakterystyka wybranych konwencji międzynarodowych). III. Wspólnotowe prawo ochrony środowiska (rozwój, źródła, zasady ogólne, programy działania, kontrola przestrzegania i egzekwowanie, instytucje UE zaangażowane w ochronę środowiska, gromadzenie i udostępnianie informacji o środowisku, udział społeczeństwa, oceny oddziaływania, ekoaudyt i ekologiczne znakowanie, zintegrowane zapobieganie i kontrola zanieczyszczeń, poważne awarie, ochrona powietrza, ochrona wód, ochrona powierzchni ziemi, ochrona przed hałasem, ochrona przed promieniowaniem, konserwatorska ochrona przyrody, kontrola chemikaliów, kontrola GMO, rolnictwo ekologiczne, odpowiedzialność za szkody w środowisku). IV. Polskie prawo ochrony środowiska (rozwój, system prawa ochrony środowiska, ochrona środowiska w Konstytucji, zasady ogólne, organizacja administracji, gromadzenie i udostępnianie informacji o środowisku, polityka ekologiczna i programy ochrony środowiska, udział społeczeństwa, oceny oddziaływania, ekoaudyt i ekologiczne znakowanie, ochrona zasobów środowiska, prawo emisyjne, ograniczenia sposobów korzystania z nieruchomości w związku z ochroną środowiska, zintegrowane zapobieganie i kontrola zanieczyszczeń, poważne awarie, ochrona powietrza, ochrona wód i gospodarka wodna, gospodarowanie odpadami, ochrona powierzchni ziemi, ochrona przed hałasem, ochrona przed promieniowaniem, konserwatorska ochrona przyrody, kontrola chemikaliów, kontrola GMO, rolnictwo ekologiczne, ekonomiczne instrumenty ochrony środowiska, odpowiedzialność w ochronie środowiska).

Zagadnienia ochrony przyrody są ujęte jako „konserwatorska ochrona przyrody” i obejmują przepisy ustawy o ochronie przyrody, ustawy o ochronie zwierząt oraz akty prawa międzynarodowego i wspólnotowego. Autorzy wskazują, że

regulacje związane z ochroną przyrody znajdują się dodatkowo m.in. w prawie łowieckim, ustawie o lasach – jednak te ustawy skoncentrowane są raczej na ochronie zasobów w celu ich gospodarczego wykorzystania, a nie w celu zachowania wartości przyrodniczych jako takich.

Praca pod redakcją Z. Brodeckiego podzielona jest na trzy części: I. Zrozumieć Unię Europejską. II. Porządek prawny Unii Europejskiej. III. Porządek prawny Rzeczypospolitej Polskiej. Część pierwsza poświęcona jest miejscu ochrony środowiska wśród ogółu działań UE. W części drugiej omówione są kolejno: źródła prawa UE w zakresie ochrony środowiska, ogólne zagadnienia prawnoustrojowe – w tym przede wszystkim zasady prawa ochrony środowiska, prawo w ujęciu horyzontalnym (oceny oddziaływania i dostęp do informacji), ochrona składników środowiska, kwestia działalności gospodarczej wobec ochrony środowiska oraz ochrona przyrody. Natomiast część trzecia to rozdziały poświęcone polityce ekologicznej i zarządzaniu środowiskiem, ogólnym zagadnieniom prawnoustrojowym (przede wszystkim zasady prawa ochrony środowiska), ochronie składników środowiska, działalności gospodarczej w kontekście ochrony środowiska oraz ochronie przyrody. Ostatni rozdział części trzeciej to omówienie przejściowych rozwiązań wynikających z Traktatu Akcesyjnego.

Część poświęcona ochronie przyrody jest dość krótka (zaledwie 5 stron o ochronie przyrody w Polsce) i ogranicza się do zwięzłego omówienia ochrony siedlisk, Natury 2000 i wskazania podstawowych aktów europejskich.

Systematyka podręcznika A. Lipińskiego (wydanie z 2010 r.) jest następująca: 1. Wprowadzenie do prawnej ochrony środowiska, 2. Dostęp do informacji o środowisku, 3. Niektóre postępowania dotyczące ochrony środowiska, 4. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne jako instrument ochrony środowiska, 5. Prawne instrumenty ochrony powierzchni ziemi, 6. Prawne problemy gospodarki wodnej, 7. Gospodarowanie geologicznymi zasobami środowiska, 8. Prawna ochrona roślin i zwierząt, 9. Prawna ochrona przyrodniczych wartości środowiska, 10. Niektóre zagadnienia prawa emisyjnego, 11. Postępowanie z odpadami oraz utrzymanie czystości (porządku), 12. Stany szczególnego zagrożenia, 13. Niektóre prawno-finansowe instrumenty ochrony środowiska, 14. Niektóre problemy finansowania ochrony środowiska, 15. Niektóre rodzaje odpowiedzialności, 16. Zadania niektórych organów administracji publicznej oraz organizacji społecznych w zakresie ochrony środowiska.

Ochronę przyrody autor określa jako ochronę konserwatorską, zaznaczając, że rozróżnienie między ochroną środowiska a ochroną przyrody może stać się źródłem niekończących się sporów. Stwierdza, że ilekroć przedmiotem ochrony ma być środowisko przyrodnicze, tylekroć zabiegi ochronne przybierają charakter konserwatorski.

W podręczniku pod red. J. Stelmasiaka przyjęto podział na dwie części: pierwszą obejmującą zagadnienia ogólne prawa ochrony środowiska (poszczególne rozdziały poświęcono ogólnej charakterystyce podstaw prawnych ochrony środowiska w RP, zasadom ogólnym, organom, orzecznictwu sądów i trybunałów, ocenie oddziaływania na środowisko, odpowiedzialności administracyjnej, cywilnej i karnej w ochronie środowiska oraz instrumentom finansowo-prawnym w ochronie środowiska) oraz drugą – zatytułowaną „Regulacje sektorowe prawa ochrony środowiska”. W części drugiej mowa jest o ochronie powietrza, ochronie wód, ochronie powierzchni ziemi, ochronie przed polami elektromagnetycznymi, relacji prawa geologicznego i górniczego do ochrony środowiska, prawnej regulacji gospodarki odpadami, prawnych formach ochrony przyrody, miejscu ochrony zabytków nieruchomych w ramach ochrony przyrody oraz o ochronie środowiska w planowaniu przestrzennym i w prawie budowlanym.

Ochrona przyrody ujęta jest jako jedna z sektorowych regulacji ochrony środowiska i jest określona jako część ochrony środowiska. Autorzy skupiają się na opisanu prawnych form ochrony przyrody, nie prowadząc pogłębionych rozważań na temat specyfiki ochrony przyrody.

Z kolei R. Paczuski w swoim opracowaniu z roku 2008 wyodrębnia dwa podstawowe działy: pierwszy – wprowadzenie do problematyki prawnej ochrony środowiska, drugi – polskie prawo ochrony środowiska – zarys części ogólnej. Dział I tworzą dwa rozdziały („Ochrona środowiska w świetle niektórych podstawowych dokumentów i strategii działania ONZ” oraz „Rola polityki i prawa w zarządzaniu ochroną środowiska, z uwzględnieniem naukowych podstaw tego zarządzania, opartych na dokumentach ONZ”), dział II natomiast to trzy rozdziały („Prawo ochrony środowiska, jego cechy, struktura i niektóre podstawowe ustalenia terminologiczne”, „Główne składniki obowiązującego porządku prawnego w dziedzinie ochrony środowiska ze szczególnym uwzględnieniem kompleksowej regulacji prawnej”, „Uwagi na temat ukształtowanego i obowiązującego obecnie polskiego prawa ochrony środowiska oraz wynikające z nich wnioski natury metodycznej co do organizacji procesu dydaktycznego w zakresie ochrony środowiska, opartej na podstawach prawnych”).

Najnowsze wydanie podręcznika R. Paczuskiego jest zmodyfikowaną i skróconą wersją podręcznika wcześniejszego (ostatnie wydanie z 2000 r.), którego budowa opierała się na następujących działach: 1. Wprowadzenie do problematyki prawnej ochrony środowiska (rola polityki i prawa w ochronie środowiska oraz nowe gałęzie wiedzy służące tej ochronie, ewolucja pojęć i poglądów na temat ochrony środowiska w Polsce, prawo ochrony środowiska UE i proces przystosowywania polskiego prawa do standardów UE). 2. Prawo ochrony środowiska – zarys części ogólnej (cechy, struktura, podstawowe zasady i funkcje prawa ochrony środowiska, prawnoustrojowe podstawy ochrony środowiska w Polsce). 3. Prawo

ochrony środowiska – zarys części szczegółowej (aspekt gospodarczy ochrony prawnej środowiska, gospodarowanie powierzchnią ziemi i zasobami surowców mineralnych, ochrona gruntów rolnych i leśnych oraz gospodarowanie zasobami lasów i zwierzyny, gospodarowanie zasobami wód śródlądowych i środowiska morskiego, racjonalne gospodarowanie zasobami świata roślinnego i zwierzęcego, gospodarowanie odpadami oraz ochrona zdrowia ludzkiego i środowiska przed szkodliwymi uciążliwościami odpadów, aspekt sanitarny ochrony prawnej środowiska, ochrona środowiska przed zanieczyszczeniem, zagadnienia ochrony środowiska przed zanieczyszczeniem, zagadnienia ochrony środowiska przed substancjami chemicznymi, ochrona środowiska przed hałasem i wibracjami, ochrona środowiska przed promieniowaniem, aspekt zachowawczy ochrony prawnej środowiska, parki narodowe i inne obszary prawem chronione tworzące krajowy system obszarów chronionych, ogrody zabytkowe i inne obiekty środowiska uznane za dobro kultury – ogrody botaniczne i zoologiczne, ochrona gatunkowa roślin i zwierząt, prawne podstawy humanitarnej ochrony zwierząt, ochrona środowiska przed nadzwyczajnymi zagrożeniami).

R. Paczuski ochronę przyrody określa jako „aspekt zachowawczy ochrony prawnej środowiska” i widzi jego istotę w ochronie określonych elementów środowiska lub walorów środowiska przed ich zniszczeniem lub degradacją w celu zachowania dla przyszłych pokoleń. Potrzeba takiej ochrony wynika m.in. ze względów ekologicznych, naukowo-badawczych, dydaktycznych, historycznych, estetycznych, turystyczno-wypoczynkowych.

Na podręcznik pod red. J. Bocia (wyd. 2004) składa się 14 rozdziałów: I. Z rozwoju koncepcji ochrony środowiska. II. Podstawowe pojęcia. III. Przesłanki ochrony środowiska. IV. Prawnomiędzynarodowe aspekty ochrony środowiska. V. Uwagi o polskim systemie regulacji prawnej ochrony środowiska. VI. Determinacja pozaprawna. VII. Z organizacji ochrony środowiska. VIII. Administracyjnoprawne formy działań ochronnych. IX. Podstawowe instytucje prawnej ochrony środowiska. X. Internalizacja kosztów zewnętrznych. XI. Interes jednostki w prawie ochrony środowiska. XII. Dostęp do informacji. XIII. Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska. XIV. Stan polityki w ochronie. Brak części poświęconej wyłącznie ochronie przyrody.

Opracowanie „łódzkie” składa się z dwóch zasadniczych części: pierwszej, zatytułowanej „Zagadnienia ogólne”, i drugiej – „Regulacje sektorowe”. Na część pierwszą składa się 5 rozdziałów, poświęconych kolejno zagadnieniom wprowadzającym, zasadom ogólnym prawa ochrony środowiska, zarządzaniu sprawami ochrony środowiska, instrumentom finansowo-prawnym, odpowiedzialności prawnej w ochronie środowiska. Część druga to 9 rozdziałów: ochrona jakości środowiska i prawo emisyjne, ochrona powietrza, zapobieganie i usuwanie skutków poważnych awarii i postępowanie z substancjami chemicznymi, gospodarowanie

odpadami, gospodarowanie wodami śródlądowymi, ochrona wód morskich, gospodarowanie zasobami geosfery, ochrona różnorodności biologicznej, ochrona użytkowa zasobów biosfery.

B. Wierzbowski i B. Rakoczy opierają swoje *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*²⁵⁸ na czterech częściach: I. Wprowadzenie do prawa ochrony środowiska. II. Podstawowe instytucje prawa ochrony środowiska. III. Ochrona poszczególnych elementów środowiska. IV. Gospodarowanie odpadami. W części pierwszej omawiają zagadnienia wstępne – pojęcie środowiska i jego ochrony, pojęcia prawa ochrony środowiska i jego rozwój, źródła prawa ochrony środowiska, ochrona środowiska w prawie międzynarodowym i europejskim oraz zasady prawa ochrony środowiska. Część II to środki prawno-finansowe ochrony środowiska, odpowiedzialność w prawie ochrony środowiska oraz organy i instytucje ochrony środowiska. Część szczegółowa (trzecia) obejmuje ochronę środowiska w zagospodarowaniu przestrzennym i przy realizacji inwestycji, ochronę kopaliny, wód, zwierząt i roślin, problematykę prawa emisyjnego oraz ochrony przyrody. Natomiast część czwarta poświęcona jest gospodarowaniu odpadami. Jeżeli chodzi o ochronę przyrody, to autorzy skupiają się na formach ochrony przyrody, szczególnie akcentując obszary Natura 2000, oraz opisując zasady rządzące ochroną terenów zieleni i zadrzewień.

W 2015 r. ukazało się przygotowane przez Janinę Ciechanowicz-McLean *Prawo ochrony i zarządzania środowiskiem*²⁵⁹. Opracowanie oparte jest na rozdziałach w formie wykładów. W ujęciu autorki kwestie, które należy przekazać studentom, to: geneza, aksjologia i zasady prawnej ochrony środowiska (wykład 1), rozwój prawa ochrony środowiska, czyli od ochrony przyrody przez zieloną gospodarkę do ochrony klimatu (wykład 2), prawna ochrona dziedzictwa przyrodniczego (wykład 3), gospodarowanie w parkach narodowych i na obszarach Natura 2000 (wykład 4), znaczenie prawa międzynarodowego w ochronie przyrody (wykład 5), prawne instrumenty zarządzania środowiskiem (wykład 6), kompensacja szkód wyrządzonych środowisku na przykładzie zmian klimatu (wykład 7), transgraniczna ochrona środowiska (wykład 8), prawna ochrona środowiska morskiego (wykład 9), wpływ ochrony środowiska na ładzie na bezpieczeństwo ekologiczne Bałtyku (wykład 10), prawno-środowiskowe ograniczenia wydobywania gazu łupkowego (wykład 11), zadania i kompetencje gminy w zakresie ochrony środowiska (wykład 12), zarządzanie ochroną środowiska obszarów przybrzeżnych (wykład 13), kierunki prawnej ochrony środowiska; od globalizacji do europeizacji (wykład 14). W pracy zwraca uwagę obszerna część poświęcona ochronie środowiska morskiego i nadmorskiego (co jest naturalne, mając na uwadze rodowód

²⁵⁸ Wydanie 6 z 2015 r.

²⁵⁹ J. Ciechanowicz-McLean, *Prawo ochrony i zarządzania środowiskiem*, Warszawa 2015.

autorki), ale także dość szerokie potraktowanie kwestii związanych z ochroną przyrody.

Chcielibyśmy przedstawić jeszcze pracę Anny Przyborowskiej-Klimczak, która poświęcona jest ochronie przyrody, ale przede wszystkim z perspektywy prawa międzynarodowego, w ujęciu stosownych aktów międzynarodowych²⁶⁰.

Reasumując, ochrona prawna przyrody znajduje zasadniczo miejsce w polskich syntezach poświęconych prawu ochrony środowiska. Pewien niedosyt może budzić brak refleksji nad specyfiką regulacji ochrony przyrody wobec prawa ochrony środowiska. Wydaje się, że wskutek rozwoju prawa i myśli naukowej sytuacja dojrzała do odrębnego opracowania syntetyzującego prawną ochronę przyrody w Polsce na tle regulacji europejskich i międzynarodowych.

²⁶⁰ A. Przyborowska-Klimczak, *Ochrona przyrody. Studium międzynarodowe*, Lublin 2004.